

• RECENZIE A ANOTÁCIE •

PETER DINUŠ: **Vyrovňavanie sa s minulosťou?**
Bratislava, VEDA, vydavateľstvo SAV; 136 s.
ISBN 978-80-224-1164-6

Motto: „*Sina ire et studio.*“
Titus Livius

Nie tak dávno sa na knižný trh dostala zaujímavá publikácia, ktorou je práca Petra Dinuša *Vyrovňavanie sa s minulosťou?*

Bežným a pozitívnym javom býva, ak sa v spoločnosti či v spoločnostiach diskutuje o minulosti, najmä ak ide o kontroverzné udalosti, ktoré rezonujú vo verejnej mienke doma či vo svete. Takýchto udalostí a javov bolo v priebehu 20. storočia viacero a mnohé z nich nás ťažia ešte aj dnes. Jeden z týchto úsekov našej minulosti si vybral aj autor uvedenej publikácie. Venuje sa vyrovňavaniu s „komunistickou“ minulosťou krajiny v širšom zmysle slova.

Minulosť je svojim spôsobom obsiahnutá v každom z nás, či sme už boli jej aktívnym alebo pasívnym účastníkom, alebo sa s odstupom času o nej iba dozvedáme. Či si to už plne uvedomujeme alebo nie, minulosť je obsiahnutá v našom spôsobe myslenia i v hodnotových orientáciách prostredníctvom rodinnej výchovy, tradícií či dokonca tragédií. Vplyv prostredia na nás pôsobí viacej, než je únosné. A to najmä vplyv mediálneho tlaku a ním vytváraných znakov, symbolov a sloganov, v siločiarach ktorých sa dnes ocitá skoro každý z nás.

Kľúčovými v tomto zmysle sú nedávna minulosť, najmä obdobie slovenského štátu počas druhej svetovej vojny, a éra komunizmu v povojnovom období. Patria k diskutovaným a kontroverzným javom našej nedávnej minulosti.

Vyrovňavanie sa s minulosťou sa často využíva a zneužíva ako politikum, ako vnucovanie určitého pohľadu na dejiny, a to ako pohľadu jedine správneho. Vnucuje sa nám to bez širšej nielen odbornej či vedeckej rozpravy, ale aj bez zohľadnenia postojov verejnej mienky, názorov občanov, ktorí v období, o ktorom sa diskutuje, žili a tvorili jeho každodennú podobu, na rozdiel od tých druhých, ktorí sa k nemu vyjadrujú bez „osobného prežitia“. Je to však asi prirodzené, len je potrebné si to uvedomiť a či presnejšie – chcieť si to uvedomiť pri vynášaní súdov a tvrdení. Inak ozaj vzniká jednosmerný a jednostranný pohľad s možnosťou jeho využitia na politicko-mocenské vplyvy a väzby.

Vzniká prirodzene otázka, prečo taký dlhý úvod?

Nuž len preto, aby sme zvýraznili aktuálnosť posudzovanej práce autora v kontexte obdobia, v ktorom sa spoločnosť dnes nachádza. Hodnotili ju ako nekonvenčný podnet (možno pre niekoho príliš rigorózne formulovaný) do vedeckej či odborno-spoločenskej verejnej rozpravy o vyrovňovaní sa s minulosťou.

Sám autor svoj prístup a postup zdôvodňuje takto: „*O minulosťi tzv. komunistického režimu sa u nás kriticky nediskutuje, takáto minulosť sa paušálne odsudzuje. To je dôvod, prečo sa práca nezameriava na problematiku rôznych prístupov k štúdiu histórie ani na rozdielne interpretácie historických udalostí. Nie je súčasťou takéhoto diskurzu. Jej obsahom je kriticko-analytické vymedzenie a zhodnotenie oficiálnej, legislatívne sankcionovanej podoby vyrovňavania sa s ‚komunistickou‘ minulosťou.*“ (s. 9). Tomuto zámeru podriaďuje autor aj štruktúru obsahu práce a spôsob výkladu.

Po predslove a úvode sa práca de facto člení na dva problémové okruhy. Prvým je sféra legislatívy, ktorá sa týka analyzovaného obdobia a problému. V jednotlivých kapitolkách (*Vyrovňavanie sa s minulosťou v domácej legislatíve; Vyrovňavanie sa s minulosťou v zahraničnej legislatíve a Slovensko-české vyrovňavanie sa s minulosťou*) charakterizuje zrod tejto legislatívy a peripetie jej kodifikovania v zákonodarných zboroch.

Druhý problémový okruh je venovaný teoretickej reflexii vyrovňavania sa s „komunizmom“, rozprave a polemikám o základných pojmoch s tým súvisiacich, najmä v kontexte s často frekventovaným porovnaním, komparáciou fašizmu a komunizmu „čoby dvojičiek“ (kapitolky *Totalitarizmus, Nacizmus a ‚komunizmus‘, Realita ‚komunizmu‘ a ilúzia antikomunizmu*). Prácu uzatvára záver a doslov.

Z hľadiska logiky obsahu kapitol by bolo vhodnejšie ich poradie prehodiť a teoretickú rozpravu predsunúť pred legislatívu. Ibaže v realite je to vždy zložitejšie. Legislatíva „oznámkovala“ a ohodnotila problematiku skôr, ako sa rozprava v demokratickej atmosfére skončila, ba u nás sa poriadne najmä v odborných kruhoch vlastne ani nerozbehla. Zákonodarný zbor Slovenskej republiky sa už skôr „ujal funkcie arbitra“, napr. pri schvaľovaní zákonov o zásluhách osobností z našich moderných dejín. Už rozprava k tejto téme ukázala, že spoločnosť je vo vzťahu k nie tak dávnej minulosti diferencovaná, zda až polarizovaná, a každé zo základných ideovo-politických zoskupení chce mať v „panteóne slávy“ svojho

zástupcu. Vyrovnávanie sa s minulosťou zatiaľ tiež nesmeruje k racionálnemu porozumeniu a nadhľadu, nehovoriac už o konsenze, ale naopak spoločnosť traumatizuje a ďalej diferencuje. A miestami vyvoláva apatiu a ľahostajnosť. To sa týka predovšetkým strednej a čiastočne staršej generácie. Mladšia generácia, pokiaľ má o minulosť záujem, je médiami a diskusiou tvarovateľnejšia, najmä ak nemá dostatok informácií, iba ich selekciu.

Kultivovane napísaná práca P. Dinuša by mohla v tomto smere zmierniť istý deficit informácií a pomôcť vyrovnáť „hladinu“. Zakladá sa totiž na vecnej znalosti problematiky, legislatívnych opatrení a diskurzu o komunizme v zahraničí. Autor svoj pohľad na problematiku pertraktuje otvorene, zločiny komunizmu pochopiteľne odsudzuje, ale jeho blízku príbuznosť či „stotožnenie“ s fašizmom rázne odmieta. Na podporu svojho stanoviska uvádza samozrejme príslušnú argumentáciu.

Azda by bolo žiaduce presnejšie a dôraznejšie uplatniť diferencovaný prístup pri analýze vývoja „komunizmu“ (to jest reálneho socializmu v rokoch 1948 – 1989), na širšom faktografickom materiáli odsúdiť najmä zločiny a porušovanie ľudských práv v päťdesiatych rokoch, ale aj skutočnosť, že bezprostredne po roku 1989 nedošlo k personálnym postihom tam, kde to bolo opodstatnené. Niektoré, v súčasnosti dodatočné aktivity majú skutočne tendenciu plošného negatívneho pohľadu či kolektívnej viny. Vo väčšej miere sa mohol autor venovať šesťdesiatym rokom 20. storočia, najmä roku 1968 a reformátorom vnútri KSČ, pre ktorých bolo východiskom rozchodu s režimom totalitného charakteru odstraňovanie zločinov, krívd a porušovania ľudských práv. Začínali pracovať rehabilitačné komisie a presadzovanie ich záverov v politickej sfére malo za následok vylúčenie celej skupiny význačných osôb z funkcií a riadenia krajiny, ktorí za neprávosti niesli osobnú politickú zodpovednosť. Rehabilitované boli tisíce ľudí. Žiaľ, tento proces zastavila okupácia krajiny v roku 1968 a obnovila sa až po roku 1989 na širokej, plne demokratickej a občianskej základni vrátane postihnutých z rokov 1970 – 1989, medzi ktorými boli často aj iniciátori rehabilitácií zo 60. rokov.

Veľkou prednosťou autora publikácie je, že proces vyrovnávania sa s minulosťou zakomponoval do medzinárodných súvislostí. Veď fenomény, akými boli fašizmus alebo komunizmus, nie sú slovenské originály (aj keď mali u nás svoje potenciálne ideologické, ale najmä sociálne zdroje), nemajú náš rodný list. Boli implantované do našich pomerov ako výsledok tlaku „vonkajších nezávislých premenných síl“. Nie sú teda našim „dedičným hriechom“. Aj keď svoj diel

zodpovednosti za ne nesieme, nemôžu byť dôvodom na pocity a komplexy menejcnosti, iba ak by sme si to opäť nechali vnútiť.

Autor čitateľom kvalifikovane približuje zrod teórie totalitarizmu a podrobne oboznamuje s názormi F. Fureta a E. Nolteho. Vyjadruje oprávnené kritický postoj k ich názorom o vzájomnej prepojenosti fašizmu a komunizmu, ktoré vraj treba posudzovať spoločne, pretože nik „...nemôže pochopiť jeden z týchto dvoch táborov, ak nepreskúma aj ten druhý, nakoľko sú navzájom závislé vo svojich prejavoch, vášňach a v celkovej historickej realite“ (s. 87). Naopak, ako zdôrazňuje P. Dinuš, zásadné rozdiely medzi týmito dvoma útvarmi, t. j. fašizmom a komunizmom, sú v rozdielnosti ich motívácií, kritériách a samotných hodnotách.

Polemika o fašizme a komunizme prebieha v Európe už niekoľko desaťročí. Názory E. Nolteho a F. Fureta sa v odborných kruhoch neprijímajú jednoznačne, väčší ohlas nevyvolávajú ani vo verejnosti. Zeev Sternhell (1935), profesor z odboru všeobecných dejín a politických vied, pôsobiaci prevažne vo Francúzsku, v diele *Antiosvietenci od 18. storočia do obdobia studenej vojny* (2006) upozorňuje, že Nolteho názory, s ktorými sa potom stotožnil aj Furet (ináč do roku 1954 člen Komunistickej strany Francúzska), korenia v antiosvietenskom prúde, ktorého príslušníci brojili proti franko-kantovským osvietencom. Nolte dokonca nacizmus označuje „za odraz stalinizmu a za legitímny akt voči nebezpečne sa šíriacemu komunizmu“ (bližšie pozri Literárny týždenník, máj 2011), a tak je potom pochopiteľnejšie zmiernenie pohľadu na obdobie fašizmu a presun ťažiska na komunizmus ako na hlavného nepriateľa či nebezpečenstvo, tak ako ho pozorujeme na tvrdom a plošnom antikomunizme.

V závere práce sa autor kriticky zaoberá názormi F. Fukuyamu a jeho „koncom dejín“ – dejín, ktoré však pokračujú ďalej.

V zhode so Z. Sternhellom (obaja však nezávisle od seba) autor vidí v plošnom radikálnom antikomunizme aj snahu odvieť pozornosť od aktuálnych systémových problémov a negovať úvahy o alternatívach a víziách budúcnosti, lebo vraj alternatíva, ktorá dnes prevláda, je – podľa týchto úvah – jedine správna a bez alternatív.

Domnievame sa, že kniha P. Dinuša je fundovanejším, aj keď často príliš stroho formulovaným, no vždy príslušne vyargumentovaným názorom o potrebe korektnej diskusie, ktorá nebude dopredu jednoznačne niečo odsudzovať, ale stane sa vecnou odbornou rozpravou o kľúčových problémoch vyrovnávania sa s minulosťou. Oprávnené volá po diskusii,

ktorá by vzala viac do úvahy aj vonkajšie skutočnosti, umožniac tak presnejšie identifikovať príčiny a následky javov (napr. fašizmus a komunizmus), ktoré sú obsahom rozpravy o našej nedávnej minulosti.

Mali by sme byť pamätliví odkazu, ktorý nám zanechal zakladateľ rímskeho dejepisectva Titus Livius (59 pred Kr. – 17 po Kr.), že k histórii je potrebné pristupovať „bez nenávisťi a zaujatosti“.

Ivan Laluha

MARCELA GBÚROVÁ: Politika v jazyku, jazyk v politike.

Bratislava, Kubko Goral 2009.

ISBN 978-80-88858-50-8

Apriórny predrepečný pohľad lingvistu na publikáciu politologickej proveniencie, analyzujúcu fenomén jazyka a jazykového zákonodarstva, môže byť poznačený skepsou z obavy, že v analytickom texte prekryje aktuálna dynamika spoločenského diania hlbkovú podstatu skúmaného javu. Inými slovami, že dôjde k asymetrii v interakcii politika – jazyk. Povedané priamo – že dôjde k „rozpušteniu“ jedného (jazyka) v druhom (politike). Tento pesimizmus by mal opodstatnenie, ak by boli splnené dva fundamentálne predpoklady: 1. politologický prístup by musel zostať izolovaný; 2. autorom (autorkou) vedeckej monografie by nesmela byť profesorka Marcela Gbúrová. Našťastie, oba predpoklady sú v prípade recenzovanej monografie irelevantné.

Chronologický prístup, známy z vedeckej spisby o dejinách (spisovnej) slovenčiny (E. Pauliny, R. Krajčovič, P. Žigo a i.), utvoril autorku vhodnú bázu na analýzu historicko-politických súvislostí jazykovej politiky na Slovensku. Časový rozsah, ktorý si logicky vymedzila (od 9. storočia po rok 2010; hoci monografia vyšla s vročením 2009, sama autorka na s. 114 píše o stave v roku 2010), jej poskytuje priestor na explikáciu a pramennú dokumentáciu tézy, že „vývin spisovného jazyka Slovákov bol súčasťou národnomoanciačného vývoja slovenského národa“ (s. 5). Cez túto metodologicky nosnú prizmu nazerá na to, čo by sme súčasným jazykom mohli charakterizovať ako miesto slovenčiny v priesečníku viacerých diskurzov (prinajmenšom lingvistického, historického, politického či – širšie – sociologického). Osobitnú pozornosť si zaslúži fakt, že autorka svoje pohľady verbalizuje na podloží vynikajúceho poznania nielen politologickej a historickej (čo je samozrejme), ale aj lingvistickej literatúry (J. Dolník, J. Kačala, J. Doruľa, R. Krajčovič atď.) a pramenných zdrojov, poč-

núc ranými fázami spisovného obdobia (o. i. J. Kolár, P. J. Šafárik, A. Bernolák, L. Štúr, J. M. Hurban).

V úvodnej časti práce sa naznačuje, že poznávací prístup k spisovnej slovenčine môže mať diferencovanú podobu: buď ide o podobu ideologizovanú, alebo neideologizovanú. Ideologizácia škodiaca vedeckej objektívnosti môže mať svoje korene aj v redukcii poznatkovej bázy. Autorka sa tomuto nebezpečenstvu vyhla a výsledkom jej minuciózneho úsilia je komplexná, ideologickým filtrom neredukovaná mozaika (slovenský) jazyka v historicko-politických turbulenciách, skladajúca sa z kameňkov parciálne vydolovaných nosných poznatkov, a nie z kameňkov ako ideológem (tie by boli v tomto prípade škodlivé). Z tejto mozaiky priblížime aspoň nosné kontúry, ktoré nám pomôžu klarifikovať a abstrahovať nosné piliere autorkinho chápania miesta a funkcií jazyka v etnogenéze Slovákov.

Začneme (výberovo) až Štúrom, u ktorého si M. Gbúrová všima genézu jeho sociálno-politického uvažovania, sledujúc trajektóriu, ústiacu až do porevolučného rusofilstva. Za kľúčové označujeme upozornenie, že Štúr nepovažoval za ideál spojenie jeden národ-jedna vlasť, čo sa v klasickej naciológii označuje za nacionalistický postoj (s. 15). Štúr ponímal jazyk ako východiskový konštitutívny element idey národa. Jazyk je preňho primárnou súčasťou historickej pamäti človeka. Moderná lingvistika v tejto súvislosti upozorňuje na problematiku jazykového stvárnenia sveta, resp. jazykového obrazu sveta. V intenciách teórie Edwarda Sapira a Benjamina L. Whorfa jazyk nemožno považovať iba za nástroj komunikácie, ale aj za prostriedok myslenia, vnímania a správania, čím sa značne rozširuje jeho inštrumentálna základňa. Z toho sa zrodila hypotéza o jazykovej relativite, podľa ktorej myslenie, vnímanie a správanie je priamo determinované jazykovým obrazom sveta, t. j. dané jazykové spoločenstvo vníma svet a interaguje s ním inak ako iné (odlišné) jazykové spoločenstvo, pričom táto odlišnosť je podmienená štruktúrami toho-ktorého jazyka. Dokonca celé myslenie (sem môžeme zaradiť aj kategóriu historickej pamäti človeka) je determinované materinským jazykom. Štúr, samozrejme, túto hypotézu *expressis verbis* nemohol poznať (spája sa so začiatkami 20. storočia), no jej podstatu pravdepodobne (aspoň) rudimentárne anticipoval. A tak to, čo sa na českej strane hodnotilo ako štúrovský jazykový separatizmus (máme na mysli štúrovskú kodifikáciu spisovnej slovenčiny, ktorú autorka správne datuje rokom 1844, hoci v učebniciach sa často uvádza rok 1843), bolo (z pohľadu modernej lingvistiky) iba prirodzenou reflexiou odlišnej etnicity na úrovni jazyka.

Pri uvažovaní o slovenčine v dejinách Slovákov je nevyhnutné postihnúť delimitačný faktor, na ktorý M. Gbúrová explicitne i implicitne upozorňuje. Tento faktor sa prirodzene spájal s jazykovoobraným postojom. Slovenčina sa totiž permanentne ocitla v akejsi defenzívnej pozícii, v ktorej si potrebovala obhájiť svoje „miesto pod slnkom“. Už z najranejšieho obdobia (9. storočie) je známy spor solúnskych bratov s trojjazyčníkmi, favorizujúcimi hebrejčinu, gréčtinu a latinčinu ako exkluzívne bohoslužobné jazyky. V staršom spisovnom období domáci jazyk existoval na pozadí dominantnej latinčiny (*lingua franca*), až neskôr sa začala presadzovať kultúrna slovenčina. V mladšom predspisovnom období sa stáva biblický variant češtiny jazykom evanjelickej cirkvi na Slovensku. Ak mala mať štúrovská (predtým bernolákovská) kodifikácia spisovnej slovenčiny svoj *raison d'être*, musela sa vyrovnáť so vzťahom slovenského etnika k češtine. Štúr vo vzťahu k češtine odmietol „variantný“ model a akceptoval model delimitačný (ergo, separatizačný, individualizačný, diferenciačný). Nešlo však o variant radikálneho purizmu, ale o „výsostne tolerantný variant“ (s. 18). (Samozrejme, jazykovokodifikačná prax a najmä hodžovsko-hattalovská úprava viedla k dôslednému odlišeniu slovenčiny od češtiny z hľadiska jednotlivých rovín jazykového systému).

Aj analýza prezentovaná v publikácii ukazuje, že dokonca ani kodifikácia neznamenala elimináciu defenzívneho postavenia slovenčiny. Práve naopak, kodifikácia ako akcia okamžite vyvolávala aj antagonisticke reakcie – a čo je paradoxné, išlo zväčša o reakcie z domácich radov (polemiky a kritiky Š. Launera, J. Lanštyka, J. Záborského, dezintegračné tendencie vychádzajúce z ducha tzv. slovjakizmu – V. Dvorcsák).

Ani po kodifikáciách však nenastalo pre slovenčinu pokojné obdobie. Doslova existenčný zápas zvädzala v období rakúsko-uhorského dualizmu, najmä v dôsledku maďarizačných opatrení vládnej moci, ktoré zasahovali citlivé miesta slovenského kultúrneho života (najmä školstvo a vzdelávanie, národné kultúrne inštitúcie).

V kvalitatívne novej etape z hľadiska dejín spisovnej slovenčiny, a to po vzniku Československej republiky (1918), keď sa slovenčina stala na Slovensku úradným a vyučovacím, neskôr štátnym jazykom (popri češtine), sa opäť kreovalo už tradične neuralgické prostredie, predovšetkým v dôsledku pôsobenia čechoslovakistickej koncepcie či idey československej národnej jednoty. Po krátkodobom prerušení v období vojnovnej Slovenskej republiky, ktorému sa monografia bližšie nevenuje, tenzie pokračovali na politickej (symetria verus asymetria vzťahov čes-

kého a slovenského etnika v etnicky nehomogénnom štáte) i jazykovednej úrovni. Reakciou na tézu o postupnom počesťovaní vraj menej stabilnej slovenčiny (Liblice 1960) bola napr. konferencia v Smoleniciach (1966), kde vzišli známe *Tézy o slovenčine* (J. Ružička a ďalší jazykovedci), v ktorých sa explicitne uvádza, že slovenčina je geneticky a typologicky samostatný jazyk, je národným jazykom Slovákov a má úlohu štátneho jazyka, rozvíja sa podľa vlastných zákonitostí, pričom živý vzťah k spisovnej slovenčine je prejavom vlastnej a národnej hrdosti Slovákov, je prejavom vedomej prislúšnosti k národnej kultúre.

Na podklade uvedeného sa javia ako pochopiteľnejšie senzitívne reakcie slovenského národného spoločenstva na jazykovú otázku, resp. ľahšie dokážeme pochopiť (v minulosti odôvodnený) obranársky prístup k vlastnému jazyku, vychádzajúci z historickej skúsenosti, zapísanej v historickej pamäti ako neignorovateľný element. Je však, samozrejme, legitímne položiť si otázku, či majú takéto reakcie a prístupy opodstatnenie v sociolingvisticky normálnej situácii, t. j. v etape vo vývine jazyka, keď je už príslušný jazyk konštituovaný a relatívne rozvinutý a jeho existenciu nikto neohrozuje (S. Ondrejovič). Spisovná slovenčina je dnes plne rozvinutý jazykový útvar a jeho demokratizácia dosiahla normálnu úroveň, čiže prevažná väčšina Slovákov ovláda a používa tento útvar ako svoj materinský jazyk, čím sú splnené základné podmienky na jeho prirodzené fungovanie, ako sa uvádza v expertnej štúdii *Východiská jazykovo-politickej stratégie SR ako členského štátu EÚ*. Navyše, neevidujeme zásahy zvonka smerujúce k dezintegrácii jazykového systému spisovnej slovenčiny, resp. k obmedzovaniu jej komunikačnej funkcie na celospoločenskej úrovni. Vyššie položená otázka však nie je uspokojivo vyriešená ani v lingvistickej obci, kde dodnes vyvoláva (občas aj osobné) animozity. Časť lingvistov totiž argumentuje tým, že slovenčina je síce v kvalitatívne inom, ale predsa len v ohrození, a preto jazykovoobrané pozície nie sú ani dnes neaktuálne.

Totalitným filtrom tlmené rozpory sa v plnej nahote ukázali v najnovšej etape vývoja spisovnej slovenčiny, najmä po roku 1989. „Pomlčková (spojovníková) vojna“ – „tabuľová vojna“ – matičný verus koalíčný návrh jazykového zákona – „maďarská univerzita (fakulta)“ – podoba geografických názvov v učebniciach pre národnostné menšiny... To sú len niektoré z míľnikov, ktoré lemujú trajektóriu moderného jazykového zákonodarstva na Slovensku (najskôr v štátnom rámci ČSFR, neskôr v samostatnej SR) a ktorým sa M. Gbúrová s potrebnou mierou vedeckého odstupu venuje.

Ťažisko vymedzovacích pozícií jazyka sa postupne presúvalo logickým smerom: od vzťahu slovenčina – čeština k vzťahu slovenčina – jazyky národnostných menšín (najmä jazyk najpočetnejšej etnickej minority). Prijímanie jazykových zákonov a ich noviel (1990, 1995, 1999 /zákon o používaní jazykov národnostných menšín/, 2009, 2011 – z dôvodu času vydania monografie už nie je zahrnutý do analýzy) sa ocitalo s priam železnou pravidelnosťou v tenzívnom poli pomyselných spojených nádob charakterizovaných priamou úmernosťou: čím vyššia miera legislatívnych intervencií v prospech štátneho jazyka, tým (domnele či reálne) väčší zásah do jazykových práv etnických minorít. Toto chápanie a táto časť diskurzu majú aktuálny presah do súčasnosti. Je teda opodstatnené, že autorka vývoj skúmanej problematiky po roku 1993 – predovšetkým jazykovú legislatívu – zasadzuje do rámca kryštalizácie vzťahov medzi Slovenskom a Maďarskom, resp. do rámca úpravy legislatívneho postavenia národnostných menšín v SR s akcentáciou jazykových práv menšín a (v politickej oblasti) programového portfólia politických subjektov reprezentujúcich maďarskú národnostnú menšinu.

Marcela Gbúrová si za predmet svojej interdisciplinárnej analýzy zvolila živú problematiku, priam paradigmaticky emblematickú jeden z podstatných aspektov vývinovej etapy slovenskej spoločnosti od novembra 1989 dodnes. Tento výber by mohol potenciálne implikovať názorovú a postojoú sterilitu vedca, disponujúceho ambíciou uskutočniť čo možno najobjektívnejšiu analýzu. Politológ sa tak ocitá medzi Scyllou a Charybdou: na jednej strane stojí renomé objektivitu vedca, na druhej zase nevyhnutnosť vniesť do diskurzu čosi nové a zásadné. Autorke sa podarilo oboje:

a) široký záber, podložený poctivým štúdiom, jej umožnil sformulovať 43 bodov, ktoré reprezentujú výsledky, ku ktorým v monografii dospela;

b) jej pohľad nie je ideologický, jednostranný, v analýze vyvážené sumarizuje oba póly bipolárneho nazerania na dejinné osudy slovenčiny a jazykovú legislatívu.

Autorka je pritom nezaujatá, no určite nie sterilná a alibistická. Neobáva sa vysloviť názor, ktorý časti politických elit nemusí konvenovať. Napríklad, na s. 76 na margo zákona o štátnom jazyku z roku 1995, ktorý sa stal terčom kritiky predovšetkým menšinových politických subjektov, uvádza, že štátny jazyk vďaka tomuto zákonu posilnil svoje spoločenské a zákonné postavenie, resp. národno-, štátno- i sociálno-integratívnu funkciu; na s. 81 jednoznačne tvrdí, že zákonná norma má obsahovať aj sankčný rozmer;

na s. 114 sa zasa uvádza, že novela zákona o štátnom jazyku z roku 2009 spolu so Zásadami vlády SR k zákonu o štátnom jazyku „... vytvára priaznivé predpoklady pre používanie štátneho jazyka vo verejnom styku. Dodržiava štandardy medzinárodného práva, ako aj všetky relevantné dokumenty zabezpečujúce jazykové práva národnostných menšín“.

Kritický recipient ocení, že autorkin pohľad nie je čierno-biely. Jazykové zákonodarstvo hodnotí z pozícií vedeckého odstupu, vďaka čomu sa monografia stáva súčasťou odborného arzenálu *sine qua non*, a to pre všetkých, ktorí participujú na diskurze o jazykovej legislatíve, o jej podobe, kvalite či dokonca o jej opodstatnenosti či potrebe.

V záujme kompletizácie treba spomenúť aj to, že súčasťou monografie sú nasledujúce prílohy:

- Zákon o štátnom jazyku SR (úplné znenie účinné od 1. 9. 2009), a to trojjazyčné – v slovenčine, angličtine a maďarčine;
- Zásady vlády SR k zákonu o štátnom jazyku – opäť v troch jazykoch: v slovenčine, angličtine a maďarčine.

(V tejto súvislosti mi napadla kacírka otázka: Koľkí diskutéri vyjadrujúci sa k problematike jazykovej legislatívy si tieto dokumenty skutočne kriticky prečítali /či vôbec prečítali/?)

História nášho jazyka ako jazyka počtom nevelkého národa sa vždy ocitala v súradniciach širších spoločensko-politických pohybov, preto uvažovať o jednom (jazyku) bez druhého (politika) by v kontexte analyzovanej témy znamenalo nenáležite redukovať bázu pochopenia tohto multidimenzionálneho problému. Príbeh legislatívnej úpravy postavenia slovenčiny sa neskončil v roku 2010. Verím, že sa neskončila ani jeho politologicko-historická analýza profesorky Marceley Gbúrovej. Ako lingvista sa už teraz teším na pokračovanie. A iste nie som sám...

Marián Macho

DAVID SCHWEICKART: **Po kapitalizme. Ekonomická demokracia.**

Bratislava, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2010; 208 s.
ISBN 978-80-8061-428-7.

Z anglického originálu David Schweickart: *After Capitalism*, Rowman&Littlefield, Inc., Lanham, Maryland 2002, preložil Pavol Dinka.

Kniha amerického profesora filozofie Davida Schweickarta *Po kapitalizme*, ktorá s podtitulom *Ekonomická demokracia* vyšla v minulom roku v slo-

venskom preklade, predstavuje podľa slov samého autora „návod, ako rozmýšľať o budúcnosti“ (s. 40). Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že pokračuje v tradícii socialistického futurologického myslenia, čoho príkladom môže byť ekonomická časť knihy Eugena Dühringa *Kritické dejiny národného hospodárstva a socializmu*, ktorej obsah podrobil zdrvujúcej kritike Friedrich Engels. Bolo by však značným zjednodušením tvrdiť, že vypracovanie modelu ekonomickej demokracie je len fabrikovanie utópií. Model, ktorého hlavnou črtou je zamestnanecká samospráva podnikov súťažiacich v trhovom prostredí pri nevyhnutnosti spoločenskej kontroly investícií, má reálny základ; ako nereálne sa javia cesty ne jeho dosiahnutie.

V prvej časti recenzie sa pokúsime krátko priblížiť základné princípy Schweickartovho modelu, v druhej časti ukážeme zásadné obmedzenia jeho presadenia v praxi.

Schweickart sa usiluje o vypracovanie nástupníckej teórie, ktorá má byť zároveň aj príspevkom k vybudovaniu „kontraprojektu“, teda projektu, ktorého obsahom je alternatíva existujúceho kapitalizmu, alternatíva, ktorú nazýva ekonomickou demokraciou. Priznáva, že nástupnícka teória nie je úplným kontraprojektom, neprichádza s definitívnymi závermi, koncentruje sa výhradne na abstraktný hospodársky model, ktorý je mimo aktuálnej histórie kapitalizmu a jeho historického vývoja. Nie je to však celkom pravda, pretože jeho teória odkazuje, okrem iného, na to, že prechod k ekonomickej demokracii môže byť ľahší pre krajiny, ktoré sa už predtým vydali socialistickou cestou, že v Rusku a azda aj v iných krajinách východnej Európy sa postupne udomácní trajektória vývoja trhového socializmu. Svoje presvedčenie opiera o fakt, že vládna trieda vo väčšine týchto krajín stráca legitimitu, lebo každý vie, že „úspešní kapitalisti sú zväčša kriminálnici, ktorí rozkradli národné dedičstvo“ (s. 184). Podľa Schweickartovej teórie existuje v tejto časti sveta viac latentných príležitostí, ako sa bežne predpokladá. Na rozdiel od väčšiny reformisticky zmýšľajúcich teoretikov preto neodsudzuje sovietsky, a dokonca ani čínsky systém. Oceňuje predovšetkým to, že obrovský nárast ekonomickeho blaha v chudobnej Číne nastal po trhových reformách v roku 1978, v čase, keď veľká väčšina výrobných prostriedkov ostala vo verejnom, a nie v súkromnom vlastníctve. V súvislosti s bývalým Sovietskym zväzom (ZSSR) konštatuje, že na jednej strane sa najväčší pokrok v životnej úrovni počas mierového stavu dosiahol v tejto krajine, pričom na druhej strane, v dôsledku zrieknutia sa socializmu, prišlo nielen k jeho zastaveniu, ale doslova k ľudskej tragédii.

Dovoľte v tejto súvislosti krátku poznámku na margo Gorbačovovej „prestavby“. V máji 1988 sa v ZSSR prijala zákonná úprava, ktorá mala stimulovať podnikavosť. Zvýšenie výroby a produktivity práce sa nielen nedostavilo, ale hospodárstvo sa, naopak, podlomilo. V roku 1990 zmizol z obchodov takmer všetok tovar, hospodárstvo ako celok sa zrútilo. Na pozadí všeobecnej núdze sovietska prestavba dostala svoju známu prezývku – „katastrojka“. Nepriniesla ľuďom sľubovanú prosperitu a rozvoj, ale biedu a hlad. Stala sa tak synonymom chudoby, sociálneho poniženia a s ním spojených javov: veľkej sociálnej nerovnosti, zločinnosti, bezdomovectva, slabosti štátu, ktorý už nebol schopný subvencovať vôbec nič. V zime 1990/1991 by bez zahraničnej potravinovej pomoci v ZSSR najskôr prepukol hladomor.¹

Vráťme sa však k Schweickartovmu modelu a položme si základnú otázku: Čo je ekonomická demokracia? Odpoveď: Je to trhovú ekonomiku s demokraciou na pracovisku, ktorej cieľom je zabezpečiť, aby podniky, ktoré nie sú objektom, ale spoločenstvom, riadili zamestnanci v rámci zamestnaneckej samosprávy. Tá sa týka jednak kontroly a riadenia, jednak rozdeľovania príjmov, ktoré budú vlastne podielmi zo zisku. Príjmy teda nebudú predstavovať platy či mzdy, ale podiely zo zisku, ktoré nebudú rovnaké. Schweickart doslova uvádza: „Každý výrobný podnik kontrolujú tí, čo v ňom pracujú. Zamestnanci zodpovedajú za nerušený chod fabriky: za organizáciu práce, pracovnú disciplínu, techniku a technológie produkcie, za to, čo a ako sa vyrába, aké sú výrobné náklady a ako sa rozdelí čistý zisk. Od podnikov sa nežiada rovnostársky rozdeľovať zisky,“ (s. 74). Pokúša sa teda o realizáciu dvoch základných zásad zamestnaneckej samosprávy – participácie na kontrole a riadení a na rozdeľovaní zisku.

V súvislosti s rozdeľovaním zisku môže vzniknúť otázka, či zisk (napr. v podobe vlastníctva akcií jednotlivých zamestnancov podniku) nebude naďalej produkovať kapitalizmus. Odpoveď je jednoznačná: Nepôjde o vlastníctvo akcií, v ekonomickej demokracii neexistuje súkromný finančný trh ani burza. Neexistuje tu súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov ani námezdná práca. Hoci pracujúci budú kontrolovať pracovný proces, nebudú vlastniť výrobné prostriedky. Tie sa považujú za kolektívne vlastníctvo spoločnosti.

Keďže doteraz neexistuje príklad realizácie zásad ekonomickej demokracie, ktorý by sa uplatňoval na

¹ PULLMANN, M.: *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*. Scriptorium, Praha 2011, s. 178.

štátnej úrovni, Schweickart ukazuje realizáciu projektu v menšom rozsahu, ktorý sa, podľa jeho slov, veľmi podobá na ekonomickú demokraciu. Ide o výrobné družstvo vo vlastníctve pracujúcich, ktoré bolo založené počas Francoho klérofašistického režimu v baskickom regióne Španielska roku 1956, v meste Mondragón (v roku 1959 tu vznikla aj družstevná banka, ktorá sa stala centrom družstevného sektora). Mondragón chápe ako model, ktorý má celosvetový dejinný význam, pretože predstavuje príklad životaschopnosti zásad ekonomickej demokracie, doklad, že zamestnanecká demokracia funguje. Prednosti Mondragónu vidí v dvoch aspektoch:

1. podniky majú demokratickú štruktúru,
2. sú ekonomicky úspešné aj bez kapitalistov.

Mondragón teda dokazuje, že kapitalisti sú nepotrební.

Ako sa však dopracujeme k realizácii modelu ekonomickej demokracie v celospoločenskom rozmere? Schweickart predpokladá, že teória nástupníckeho systému navrhne konkrétne reformy, ktoré priamo povedú ku konceptuálnemu modelu. Jednou z rozhodujúcich podmienok prechodu od kapitalizmu k socializmu cestou reforiem má byť fakt, že k moci sa prostredníctvom volieb dostane ľavicová politická strana s radikálnym socialistickým programom, teda s programom priviesť spoločnosť k ekonomickej demokracii. Táto strana pokojnou cestou zavádza do praxe základnú inštitucionálnu reformu. K ekonomickej demokracii nás podľa Schweickarta privedie niekoľko jednoduchých reforiem (napr. vyhlásenie, že právne orgány dohliadajúce na všetky podnikateľské subjekty sú povinné zaviesť systém jeden pracovník – jeden hlas, vydanie smernice o vytvorení zamestnaneckých rád, zdanenie, znárodnenie bánk a iných).

Avšak ani úplne zavedená reformná agenda nebude ešte znamenať ekonomickú demokraciu. Reformy nám poskytnú len „jemnejší a menej agresívny“ kapitalizmus, ale vždy to bude len kapitalizmus. Nestabilný kapitalizmus. Čoraz jasnejšie sa však bude podľa autora ukazovať, že zamestnanci sú schopní efektívne spravovať podniky, že štát dokáže robiť expanzívnu finančnú politiku a že na kapitalistickú triedu pripadne iba zvýšená kontrola. Pracujúci sa budú prejavovať asertívnejšie, kapitalisti budú nervóznejší. Po nastolení vyššej zamestnaneckej participácie, širokej akceptácii prerozdelenia zisku, daní zo základných prostriedkov, po zdravom obmedzení slobody investovať nastane situácia vhodná na rozhodujúcu konfrontáciu. Deň po nej budú všetci podnikatelia robiť to isté, čo predtým, takže sa nepreruší výroba a distribúcia tovaru a služieb. Robotníci pracujú, manažéri

riadia, podnikatelia si navzájom konkurujú.² Výrobcovia budú produkovať, spotrebitelia konzumovať. Život pôjde ďalej – aj po kapitalizme.

Zásadným problémom však zostáva otázka, ako politicky presadiť ekonomickú demokraciu, inými slovami akým spôsobom možno odobrať moc kapitalistickej triede (buržoázii). Problém nie je v tom, že by sme nepoznali, ako má vyzeráť humánna ekonomika, ale predovšetkým v tom, že neobyčajne pevné mocenské sily bránia jej realizácii. Ako teda realizovať ekonomickú demokraciu? Ako sa ľavicová strana s radikálnym politickým programom dostane k moci? Ako sa vo vedomí ľudí dokonale udomácní kontraprojekt? Kto zabráni ľuďom, že nebudú hľadať jednoduchšie a horšie riešenia, ktoré sú vzdialené od reality? Pri odpovedi na takéto otázky zostáva Schweickart, ktorý je zrejme inšpirovaný ľavicovým obratom v Latinskej Amerike a konkrétne vo Venezuele, neurčitý, nepresvedčivý. Tým, že na jednej strane uznáva Marxovu analýzu kapitalizmu a na strane druhej odmieta formovanie antikapitalistickej sociálnej sily v podobe revolučného proletariátu a triedny boj všeobecne, dostáva sa niekedy do slepej uličky protirečení.

Rozhodujúcu úlohu pri presadení ekonomickej demokracie má zohrávať hnutie pracujúcich, pretože zásadnou ekonomickou dimenziou kontraprojektu je zmena povahy a štruktúry pracoviska. Ako však túto úlohu môžu zastávať pracujúci bez triedneho sebavedomia, bez triednej antipatie, ktorú autor odmieta? „*Lavičiari často poukazujú na nedostatok triedneho sebavedomia medzi robotníckou triedou,*“ píše Schweickart, „*ale za súčasných historických okolností je skôr lepšie, že triedna antipatia nie je až natoľko rozšírená a že obyčajní ľudia nepohrdajú bohatstvom a bohatými. Hnutie za ekonomickú demokraciu sa nemôže vyhnúť politickým predsudkom, ktoré v minulosti síce poslúžili pri organizovaní stratégie, ale často niesli v sebe znaky brutality,*“ (s. 155). To znamená, že Schweickart považuje triedny boj za prekonaný politický predsudok (!).

Je naivné predpokladať, že buržoázia sa dobrovoľne vzdá politickej moci, opustí svoj výrobný spôsob a prestane akumulovať kapitál. Vo svojich rukách drží všetky ekonomické, mocenské a ideologicko-propagandistické nástroje. Žeby ich nepoužila, dovolila by nejakej strane s radikálnym socialistickým programom zavádzať jej nepriateľské reformy

² V Schweickartovom modeli podnikateľ nie je (na rozdiel od kapitalistu) vlastníkom kapitálu, má len vlastnosti manažéra. Podnikateľ vyvíja výrobné aktivity, je inovátorom výroby. „Podnikateľská trieda,“ píše Schweickart, „nijakým spôsobom nespoluživa s kapitalistickou triedou,“ (s. 106).

a nečinne by sa prizerala demontáži svojej diktatúry? Absurdné pomyslieť, a to nielen v Spojených štátoch amerických. Sám Schweickart priznáva, že kapitalistické spoločnosti sa prikláňajú k „tolerantným“ spoločnostiam len dovtedy, kým to neohrozuje ich základné inštitúcie. Potom dolu rukavičky a nastáva boj na život a na smrť, objavia sa represívne zákony, násilie, bezprávie, vojenské chunty a fašizmus. Čím väčšia akcelerácia triedneho boja zo strany námezdné pracujúcej triedy, čím väčšie úsilie o presadenie socializmu, tým väčšie riziko nástupu fašizmu.

Schweickart si uvedomuje realitu odporu zo strany vládnucej triedy. Konštatuje však, že duch veľkorysosti, ktorý skrýva ekonomická demokracia, zredukuje intenzitu odporu aspoň časti príslušníkov kapitalistickej triedy pri zavádzaní nového poriadku. Čo rozumie pod touto veľkorysťou? To, že kapitalistické konanie aj napriek všeobecnému súhlasu medzi dospelými osobami s ekonomickou demokraciou netreba zakazovať. Kapitalistickým podnikateľom sa umožní fungovať, no nesmú narušovať základné inštitúcie ekonomickej demokracie. Schweickart totiž predpokladá, že ak základné inštitúcie ekonomickej demokracie zabezpečia dostatočné technologické a výrobné inovácie, neurtvoria sa priestor pre kapitalistických podnikateľov. Užívajú si síce naďalej svoje majetky, nemôžu však kontrolovať chod ekonomiky prostredníctvom svojich investičných rozhodnutí – o túto moc prišli. Tí, čo použijú násilie alebo iné ilegálne prostriedky na zahatanie demokratického procesu, sa nevyhnú trestu, ale kapitalisti, ktorí budú férovo participovať na tomto procese, nebudú nútení „po revolúcii“ radikálne zmeniť spôsob života, ako doslova uvádza Schweickart na strane 193. Predpokladá teda nejednotu, rozdelenie kapitalistickej triedy, ktorá je tradične nielen triedou o sebe, ale aj pre seba. O jej diferenciácii síce píše aj Marx s Engelsom, avšak za predpokladu stupňujúceho sa triedneho boja.

Nechápajúc existenciu, nevyhnutnosť a význam triedneho boja môže vyhlásiť, že „*obsahom kontraprojektu je dialektický, nie však nihilistický socializmus. Jeho cieľom nie je negácia existujúceho poriadku, očistenie od všetkého a nový začiatok, ale vytvorenie nového poriadku, ktorý zachová všetko pozitívne zo súčasnosti, pričom potlačí iracionalitu a zlo. Kontraprojekt nebude stelesňovať to, čo Marx označil za primitívny komunizmus, komunizmus poznamenaný závisťou a zničením všetkého, čo nepatrí všetkým. Bude to projekt, ktorý stavia na materiálnych a kultúrnych hodnotách minulých storočí. Bude akceptovať politické ideály slobody, demokracie a právneho poriadku, podporí také hodnoty, ako sú veľkorysosť, solidarita, ľudská tvorivosť, ale aj se-*

badisciplína, osobná zodpovednosť a tvrdá práca. Nikto sa nebude uštipačne vysmievať z pokrokových hodnôt a nálepkať ich ako buržoázne. Prevládne vôľa vybudovať nový a lepší svet“ (s. 38 – 39). Historické skúsenosti ukazujú, že bez negácie buržoázneho poriadku, bez negácie jeho štátneho a politického mechanizmu nemôže vzniknúť nový spoločensko-ekonomický systém. To však neznamená negáciu všetkého pozitívneho zo súčasnosti, neznamená to, že nový systém bude odmietať materiálne a kultúrne hodnoty minulých storočí. Marxizmus s nihilizmom nemá, nemá a ani nebude mať nič spoločné, pravda, ak za nihilizmus nepovažujeme odstránenie kapitalistického výrobného spôsobu založeného na vykorisťovaní a s ním spojeného ekonomického a politického panstva buržoázie.

Na záver si kladieme otázku: Aký význam má existencia modelu založeného na zásadách ekonomickej demokracie v podmienkach súčasnej buržoáznej diktatúry? Už sme uviedli, že Schweickartovi (a nielen jemu) je blízke mondragónske výrobné družstvo, ktoré sa často prezentuje nielen ako alternatíva triedneho boja, ale aj ako alternatíva socializmu. Takéto ideologické zdôvodnenie má Mondragón už od čias svojho založenia miestnym katolíckym farárom, stúpencom pápežských sociálnych encyklik. Mondragón, ktorý – ako priznáva sám Schweickart – nevyriešil problém odcudzenej práce, na kapitalistickom charaktere Španielska nič nemení. Nemôžeme od neho očakávať, že bude katalyzátorom spoločenským zmien. Dôvodom nie je len fakt, že zostáva družstevným ostrovom v kapitalistickom mori – v mori čoraz viac zvyšujúcej sa konkurencie. Dôvodom je predovšetkým absencia triedneho sebauvedomenia ako základného predpokladu organizovaného, nie živelného triedneho boja jeho členov. Bez prekročenia tohto „tabu“ budeme tam, kde sme doteraz.

Peter Dinuš

KAROL R. SORBY: Jún 1967. Šesť dní, ktoré zmenili Blízky východ

Bratislava : Slovak Academic Press 2010.
ISBN: 978-80-8095-065-1

Hoci od „šesťdňovej vojny“ v júni 1967 uplynulo už vyše štyridsať rokov, jej dôsledky a vplyv na ďalší osud regiónu boli mimoriadne a možno povedať, že sa prejavujú až do dnešných dní. Preto je potešiteľné, že na túto tému bola v slovenčine napísaná mimoriadne rozsiahla vedecká monografia. Už samotný názov knihy upúta pozornosť každého, kto sa zaujíma

o túto oblasť medzinárodných politických vzťahov, pretože skúmaná problematika je nielen nesmierne komplikovaná, ale prebieha v niekoľkých navzájom prepojených rovinách. Po vyše štyridsiatich rokoch je „šesťdňová vojna“ v roku 1967, keď Izrael bez vypovedania vojny napadol Egypt a vzápätí Jordánsko a Sýriu, ešte stále fascinujúcim zlomovým bodom v blízkovýchodnej histórii i v oblasti svetovej politiky a medzinárodných vzťahov. Tento konflikt znamenal praktický koniec vízie a pätnásťročnej snahy egyptského vodcu revolúcie 1952 a prezidenta Džamála Abdannásira o dosiahnutie arabskej jednoty a vybudovanie životaschopnej regionálnej arabskej mocnosti na Blízkom východe, ktorá by mohla byť dôstojným hráčom v medzinárodnej politickej aréne.

Je potešiteľné, že v českej a slovenskej vedeckej produkcii sa pomaly začína objavovať viacej prác zaoberajúcich sa históriou orientálnych krajín a to sa týka aj moderných dejín. Docent PhDr. Karol Sorby, DrSc., patrí medzi najvýznamnejších slovenských arabistov a ako prvý na Slovensku sa začal zaoberať a už dlhé roky sa sústavne zaoberá dejinami arabského sveta v 20. storočí s osobitným zreteľom na medzinárodné vzťahy v danej oblasti. Sleduje región ako objekt medzinárodnej politiky veľmocí, ďalej skúma kľúčové udalosti historického vývoja jednotlivých krajín regiónu a regionálne konflikty. Tento vedúci vedecký pracovník Ústavu orientalistiky SAV, ktorý v súčasnom období externe pedagogicky pôsobí na Fakulte medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, touto prácou dokazuje, že sa dôverne vyzná tak v problémoch svetovej politiky, osobitne tej, ktorá sa zameriava na arabský svet, ako aj v problémoch historického vývoja jednotlivých krajín blízkovýchodného regiónu. Na základe pramenného materiálu v nej analyzuje kľúčové udalosti a oboznamuje čitateľa so zainteresovanými osobnosťami, hodnotiac ich silu aj slabosti. Hodnotí aj hranice možností regionálnych hráčov ovplyvňovať konanie superveľmocí USA a ZSSR v období prvých príznakov „détente“ v prebiehajúcej studenej vojne a ich ostrážitosť vyhnúť sa jadrovému konfliktu napriek prirodzenému sledovaniu vlastných mocenských záujmov.

Už desiatky rokov sa historici a publicisti snažia pochopiť príčiny vedúce k tejto vojne a k ponižujúcej arabskej porážke. V recenzovanej práci nejde iba o pozoruhodnú tému, ale aj o spôsob spracovania: nejde o vojenskú históriu, ktorá je už v mnohých prácach bohatá a podrobne spracovaná, ale autor podáva plastický obraz vývoja situácie, tak vnútropolitckej, ako aj medzinárodnopolitckej, na Blízkom východe v období od skončenia suezskej vojny v roku 1956

do formálneho skončenia júnovej vojny v roku 1967 rezolúciou 242 z novembra 1967. Autor nadväzuje na svoju rozsiahlu vedeckú monografiu *Suez 1956. Súmrak tradičného kolonializmu na Blízkom východe*, ktorá vyšla v roku 2003, a vo svojom výklade plynule prechádza do analýzy ďalšieho zložitého obdobia vo vývoji regiónu, ktorého dramatickou zápletkou je kríza v máji, vojnové vyvrcholenie v júni a nakoniec politicko-diplomatické ukončenie danej etapy v Bezpečnostnej rade OSN v novembri 1967 s dodnes otvoreným koncom.

Práca je úspešným syntetickým spracovaním historického vývoja, ktorý sa stal bodom obratu v dejinách širšieho regiónu a stretol sa s veľkým ohlasom aj v medzinárodnom meradle. V tomto rozsiahlom diele autor predkladá plastický príbeh vyúsťujúci do dramatického vyvrcholenia v júni 1967. Využívajúc arabské, západné, ruské i izraelské zdroje oživuje drámu diplomatického manévrovania, blízkovýchodných intríg, sprisahání, ale aj kolosálnych chýb a omylov. *Jún 1967* je práca nielen o mocenskej politike, ale aj o silných osobnostiach, ktoré stáli na čele obidvoch táborov v tomto osudovom konflikte. Zreteľne sa v nej prejavuje aj autorova dôverná znalosť reálií skúmanej oblasti, za ktorú vďačí viacerým kratším i dlhším pobytom v Oriente. Napriek svojmu veľkému rozsahu – veď ide o dôkladné osvetlenie jedného z najvýznamnejších období politických dejín Blízkeho východu v druhej polovici 20. storočia – je rozčlenená premyslene a logicky do šiestich kapitol.

Obsah jednotlivých kapitol tejto práce podrobne približuje jednotlivé stránky procesu, ktorý „suezské dobrodružstvo“ alebo „trojstrannú agresiu“ roku 1956 dovedol po jedenástich rokoch do ďalšieho kola ozbrojenej konfrontácie Arabov a Izraelčanov. Keďže autor je erudovaný arabista a mnoho rokov strávil v arabských krajinách – jednak ako výskumný pracovník a tiež ako veľvyslanec SR v Iraku, v jeho práci sa stretávame aj s málo známym pohľadom na vývoj konfliktu z arabskej perspektívy.

Prvá kapitola, nazvaná *Blízky východ ako objekt veľmocenskej politiky po suezskej vojne*, analyzuje zložité medzinárodné vzťahy v regióne. Všíma si postupné prenikanie Sovietskeho zväzu na Blízky východ, ktorému uľahčuje cestu bezvýhradná podpora USA a západných spojencov Izraelu, čo pripúšťa aj citovaný americký autor (s. 63). V druhej kapitole, nazvanej *Medziarabské vzťahy po suezskej vojne*, sa autor zaoberá zložitou analýzou vzťahov medzi arabskými štátmi zjednotenými v regionálnej organizácii Liga arabských štátov, ktoré sa prakticky nemôžu zbližiť a zjednotiť pre hlboké ideologické a triedno-spoločenské protirečenia „revolučných“ a „reakčných“

režimov (s. 128). Tretia kapitola, *Izraelský faktor v arabskej politike*, sa venuje analýze problému, ktorý pre Arabov nastal v roku 1948 vytvorením židovského štátu Izrael. Je to problém starousadlíkov s novým militantným susedom, ktorý Arabov každodenne konfrontuje „historickou krivdou“ na Palestínčanoch a výrazne ovplyvňuje tak medzinárodné vzťahy, ako aj politický vývoj v arabských krajinách. Na základe izraelských a amerických prác autor ukazuje, že Izrael v snahe získať na Blízkom východe mocenskú prevahu nad svojimi arabskými susedmi tajne vyvíjal jadrové zbrane a vzhľadom na nesúhlas administratívy USA so šírením jadrových zbraní, izraelská vláda klamala aj svojho najvernejšieho spojenca (s. 219).

Štvrtá kapitola, *Zostrovanie krízy v máji 1967*, sa zasvätená a podrobne venuje eskalácii napätia medzi Izraelom a Egyptom a neúspešným diplomatickým snahám o jeho upokojenie. Autor na základe rozboru dostupných prameňov a literatúry dochádza k záveru, že velenie izraelskej armády bolo už koncom roku 1966 pripravené na vojenské riešenie sporu s Arabmi a čakalo iba na vhodnú príležitosť na úder (s. 247). Ukazuje, že Izrael mal skvele vycvičenú a vyzbrojenú armádu a vynikajúcu rozvedku, takže neobstojí legenda o úbohej obeti ohrozovanej a bojujúcej o holú existenciu s presilou agresorov. V piatej kapitole, *Izraelský útok na Egypt bez vyhlásenia vojny*, autor vyzdvihuje skvele pripravený, a preto aj úspešný počiatkový prekvapivý letecký úder, ktorý v priebehu troch hodín zbavil Arabov letectva (s. 334), a následne výbornú organizáciu vojenského ťaženia proti Egyptu. Na druhej strane, na základe rozboru udalostí egyptských a arabských autorov, osvetľuje aj príčiny katastrofálnej porážky Arabov, ktoré spočívali v slabej armáde, v hrubých chybách egyptského hlavného velenia, ako bolo zanedbanie výcviku vojsk, a v nízkej kvalite dôstojníckeho zboru. Záverečná, šiesta kapitola, *Zápas Arabov za odstránenie následkov ag-*

resie ukazuje, ako Egypt po hanebnej porážke svojej armády musel začínať od začiatku a vzhľadom na odmietnutie porážky musel znova budovať svoje ozbrojené sily (s. 401 – 403). Pred Arabmi stála rozhodujúca úloha – urobiť všetko pre navrátenie území, o ktoré prišli následkom porážky. Mnohoznačná rezolúcia Bezpečnostnej rady OSN 242 v novembri 1967 formálne uzavrela konflikt, ale existujúci problém nevyriešila, iba ho posunula dopredu, takže o šesť rokov sa odohralo ďalšie kolo arabsko-izraelských bojov. Cesta k spravodlivému a trvalému mieru na Blízkom východe je dodnes neskončená.

Prácu dopĺňa obsiahly poznámkový aparát a k vysokej úrovni diela prispievajú aj mapky a fotografie. Nechýba, samozrejme, bohatý zoznam prameňov a literatúry a existencia registra je pri takejto práci takmer samozrejmosťou. Karol Sorby sleduje všetky procesy vo vzájomnej previazanosti tak na úrovni globálnej, ako aj na úrovni regionálnej a personálnej. Takýto prístup nie je jednoduchý a vyžaduje si hlboké znalosti, ale výsledok je potešiteľný: ukazuje mnohé známe skutočnosti z úplne novej perspektívy. Text práce je zrozumiteľný a plynulý. Treba oceniť aj dôsledný a veľmi spoľahlivý vedecký prepis arabských osobných i geografických mien a názvov. Vzhľadom na množstvo uvádzaných osobností je výbornou pomôckou menný register. Autor vo svojej práci využíva širokú heuristickú základňu; zoznam použitých prameňov a literatúry svedčí o mimoriadne širokom zábere autora a je pre prípadného záujemcu spoľahlivým vodidlom pre ďalší výskum. Ide zatiaľ o prvú prácu na túto tému v slovenskej aj českej historiografii a bude iste veľkým prínosom tak pre odborníkov zaujímavých sa o problémy historického vývoja Blízkeho východu či študentov medzinárodných vzťahov, ako aj pre širšiu čitateľskú verejnosť.

Ladislav Drozdík